

Spomenik žrtvam Selške doline v Dolenji vasi

Ob 70-letnici izgradnje

Muzejsko društvo Železniki

Foto: Simon Benedičič

Objavljeno besedilo je nastalo iz spominov priče, enega od graditeljev spomenika. Napisano je bilo na kartonu večjega formata. Več let je bilo obešeno pri spomeniku na dan, ko se je v juliju tam odvijala proslava ob obletnici streljanja talcev z naslovom Pomni, dolina. Besedilo hrani Muzej Železniki.

Spomenik je projekt in delo slovenskega arhitekta Jožeta Plečnika (1872–1957) ter njegovih učencev, Vladimire Bratuž (1923–2006) in Antona Bitenca ((1920–1977).

Zgrajen je bil na pobudo Nika Žumra iz Železnikov.

Velika mojstrovina, zgrajena leta 1950, je v letu 1955/56 dobila priznanje za najlepší tovrstni spomenik v Sloveniji.

Stoji na mestu, kjer so okupatorji julija 1943 opravili enega svojih gnusnih zločinov: ustrelili 19 talcev, pripeljanih iz begunjskih zaporov. Med njimi je bil tudi ujeti partizan, rojak iz Železnikov Miro Klobčič z ilegalnim imenom Mišo.

Zasnova spomenika in realizacije je nenavadna, v obliki kapelice, kar izhaja iz umetnikove religioznosti in njegove globoke pietete do žrtev.

Posebnost arhitekture je v tem, da spomenik kot kapelica nima pročelja, ampak je z vseh strani enak in odprt.

Spomenik tvorijo trije deli, združeni v celoto: žrtveni, mučeniški in obrobje.

Žrtveni del,

to je osrednji del spomenika, pomnik žrtvam. Izražen je v obliki enakostraničnega stožca iz črne granitne mase. Na eni izmed stranic je izpisana Elegija žrtvam, katere avtor je železnikarski rojak, akademik prof. dr. France Koblar:

Vsak izmed nas je klas:

za nas zorite,

kjer koli trohnite.

Na drugih stranicah so številčno navedene žrtve iz posameznih krajev oz. zaselkov Selške doline.

Simbolika: Odprtine na zgornjem delu stožca simbolizirajo prestreljena trupla žrtev, tako talcev kot drugih padlih udeležencev osvobodilnega boja.

Mučeniški del,

pomnik talcem. Predstavlja ga pet drogov – kolov, obešenih na verige pod krovni del kapelice, na katerih so bili ob streljanju privezani talci v skupini po pet.

Simbolika: Verige, ki vežejo kole, izražajo teror – suženjstvo, v katero nas je hotel vkovati okupator v sli po uničenju. Koli sami prikazujejo neizpodbiten dokaz zločina in edinstveno svetinjo trpljenja in ponosa naroda, ki se je za ceno svojih najboljših sinov in prelitja lastne krvi zaklel zdrobiti okove in si izbojevati svobodo.

Sledovi strelav se nemo rogajo besu zločincev in terjajo maščevanje.

Obrobni del.

Izveden je v obliki kapelice s kvadratnim tlorisom. Na skrajnih točkah so štirje okrogli nosilni stebri, v katere je vidno vgrajeno grobo kamenje. Prekinjeni so z vencem kamnitih obokov, ki se pno pod ostrešje z nadzidavo stebrov, na katere je ostrešje naslonjeno. Osnova ostrešja so podporniki in tri vzdolžne lege, od katerih ima slemenska posebno umetniško vrednost: vanjo je vdelan umetniški relief.

Simbolika: Štirje stebri pomenijo štiri leta vojne. Grajeni so iz grobega gramoza – kamenja, ki ga je hudourniška Selška Sora s svojimi pritoki iztrgala iz pobočij doline in ga v stoletjih obrusila, ga prenašala po dolini struge in odložila v svojem ravninskem toku, to je na Bukovškem polju. Tam pobrani, izbrani in v stebre vgrajeni kamni vsak zase predstavljajo dolinsko žrtev. Prav gotovo spomenik s tem svojevrstno in na najboljši način družijo padle iz slehernega zaselka, sleherne grape naše doline.

Venec kamnitih obokov simbolizira prebivalstvo doline, ki se združeno na vseh štirih straneh doline spontano dviga k uporabi. Izdelani so v lepi čisti izvedbi in kot taki simbolizirajo čistost ideje – narodovo osvoboditev.

Nadzidki stebrov simbolizirajo padle z drugih območij Slovenije, to je iz Primorske, Dolenjske, Notranjske, Štajerske in Koroške, katerih življenja so ugasnila v naši dolini.

Ostrešje. Osnova sta dva podpornika in tri strešne lege. Vse je izdelano v izredni masivi. Trojnost leg simbolizira udeležbo moških, žensk in otrok oz. mladine v odporu, njihova masivnost pa masovnost vseh slojev v boju za narodovo osvoboditev.

Okrasna figuralika – vinjete. Izdelane so v umetnem kovaštvu. Glavna simbolizira napis na žrtveniku. Vsak izmed nas je klas – več ko nas uničite, močnejši smo – na žrtvah se poraja novo življenje. Kot prisposodbo uporabljam Gradnikovo pesem:

*Ko uvene roža, seme pada.
Padajte, semena, v globočine!
Samo smrt in samo bolečine
so vstajenja in življenja naroda.*

Plečnikova pisma Žumru

Jernej Hudolin

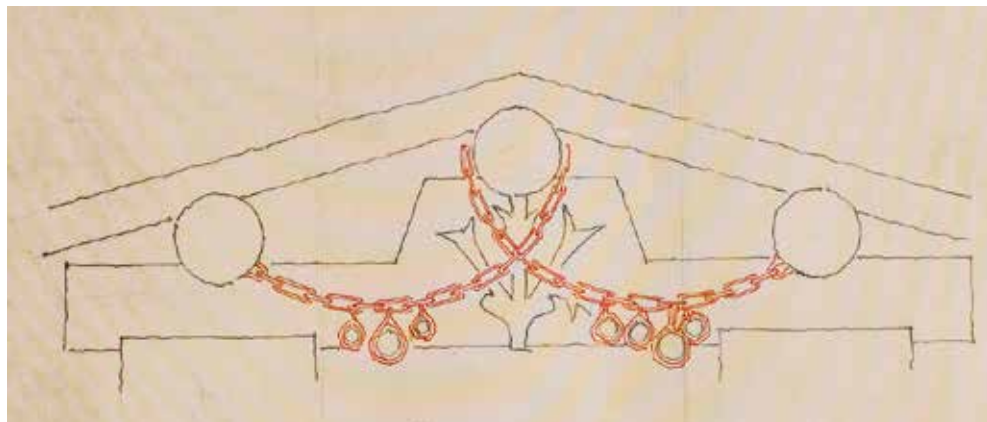
V Muzeju Železniki hranjena korespondenca Nika Žumra in Jožeta Plečnika sega v obdobje od 15. maja 1950 pa do 13. junija 1955. Upoštevajoč datuma Plečnikovega rojstva in smrti (1872–1957), dopisovanje torej sega v pozna leta arhitekta Plečnika, v čas, ko je umetnik štel od 78 do 83 let.

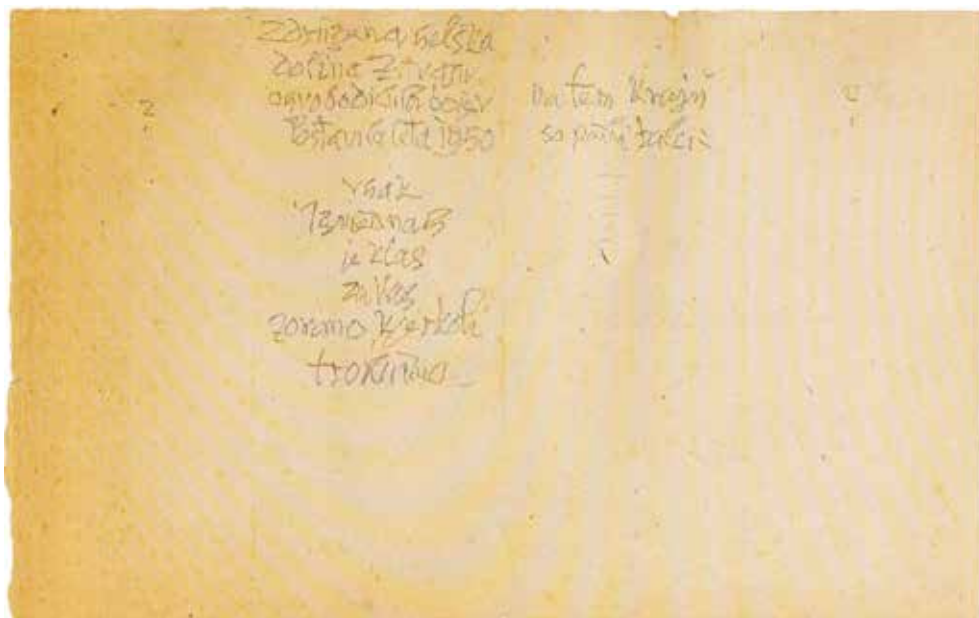
To je pomembno, ker skozi pisma od začetne odločnosti še v zvezi s projektiranjem spomenika v Dolenji vasi prehaja v fazo, ko so tegobe starosti in bolezni vse bolj pritiskale nanj. Vse to je v Plečnikovih pismih Žumru lepo razvidno.

Sočasno s tem pa se v obratnem razmerju njuno

poznavanje, spoštovanje in osebna bližina vse bolj krepi. Iz pisem je možno razbrati tudi Plečnikov senzibilen odnos do tehnike, preprostih stvari in dejanj, njegovo trdno vpetost v resničnost, naravo in medsebojne odnose.

Žal za enkrat poznamo le eno plat njunega dopisovanja, to je Plečnikova pisma Žumru. Žumrova pisma Plečniku, če so se kje ohranila, še čakajo ureditve in umestitve v celotni kontekst njunega poznavanja. Naj bo to vzpodbuda mladim raziskovalcem Selške doline za področje zgodovine, umetnosti in družboslovja na splošno.

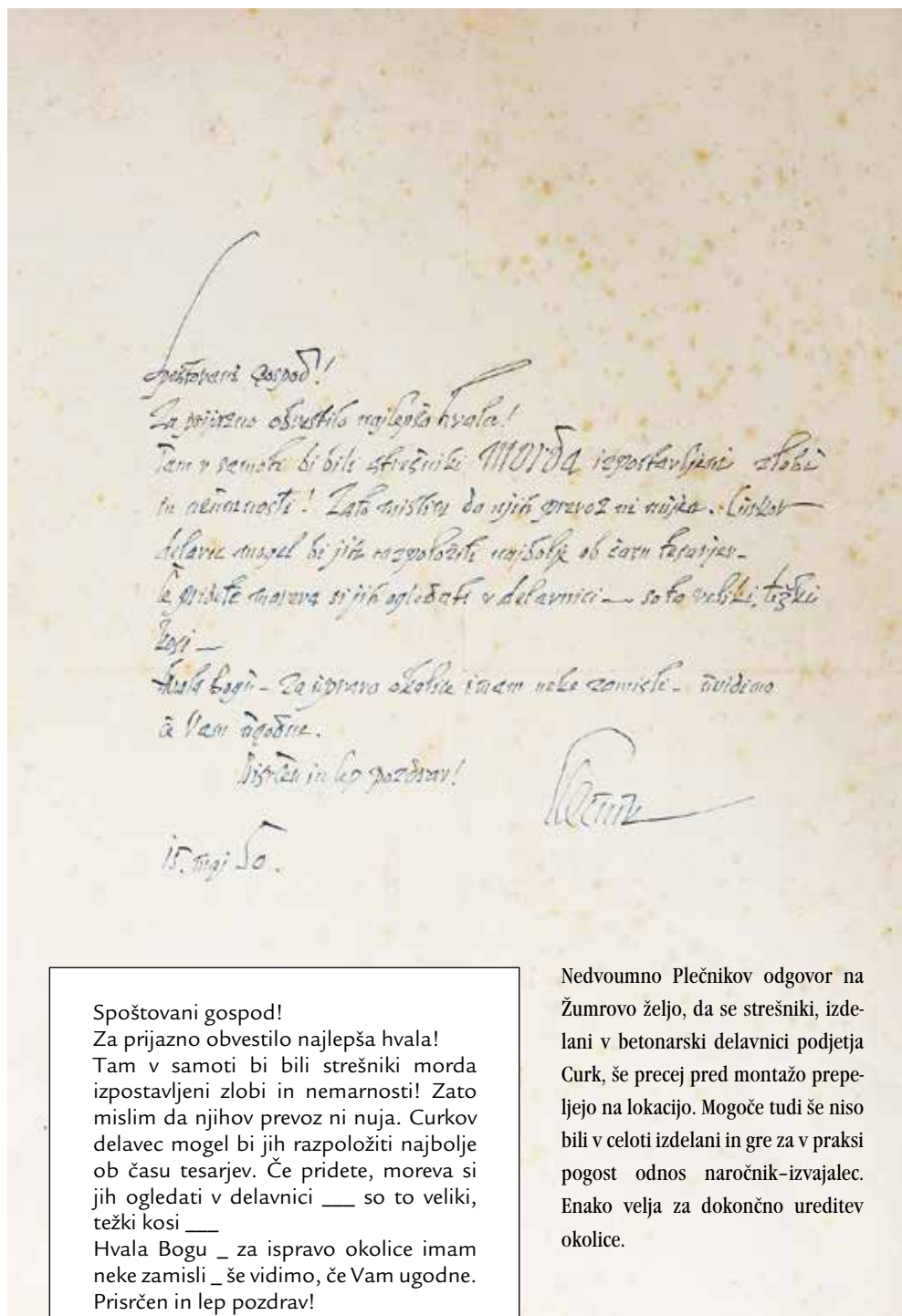

Združena Selška
dolina žrtvam
osvobodilnih bojov
postavila leta 1950.

Vsak
izmed nas
je klas.
Za vas
zorimo, kjerkoli
trohnimo.

Na tem kraju
so padli talci

Koncept napisa na spomeniku. Osrednja kitica je Elegija žrtvam, delo železnikarskega rojaka akademika prof. dr. Franceta Koblarja.

Spoštovani gospod!

Za prijazno obvestilo najlepša hvala!

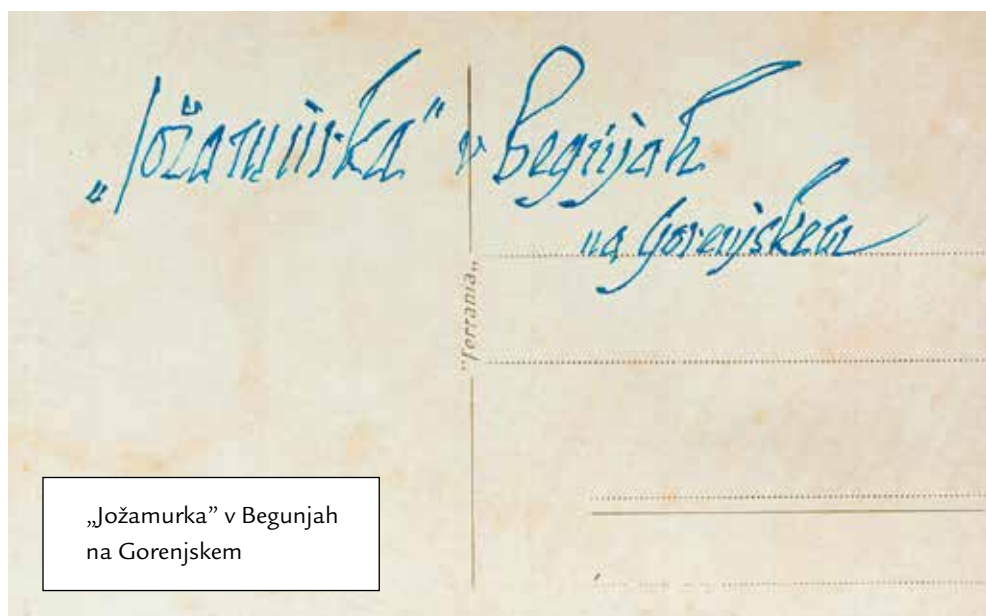
Tam v samoti bi bili strešniki morda izpostavljeni zlobi in nemarnosti! Zato mislim da njihov prevoz ni nuja. Čurkov delavec mogel bi jih razpoložiti najboljše ob času tesarjev. Če pridete, moreva si jih ogledati v delavnici — so to veliki, težki kosi —

Hvala Bogu — za ispravo okolice imam neke zamisli — še vidimo, če Vam ugodne. Prsrčen in lep pozdrav!

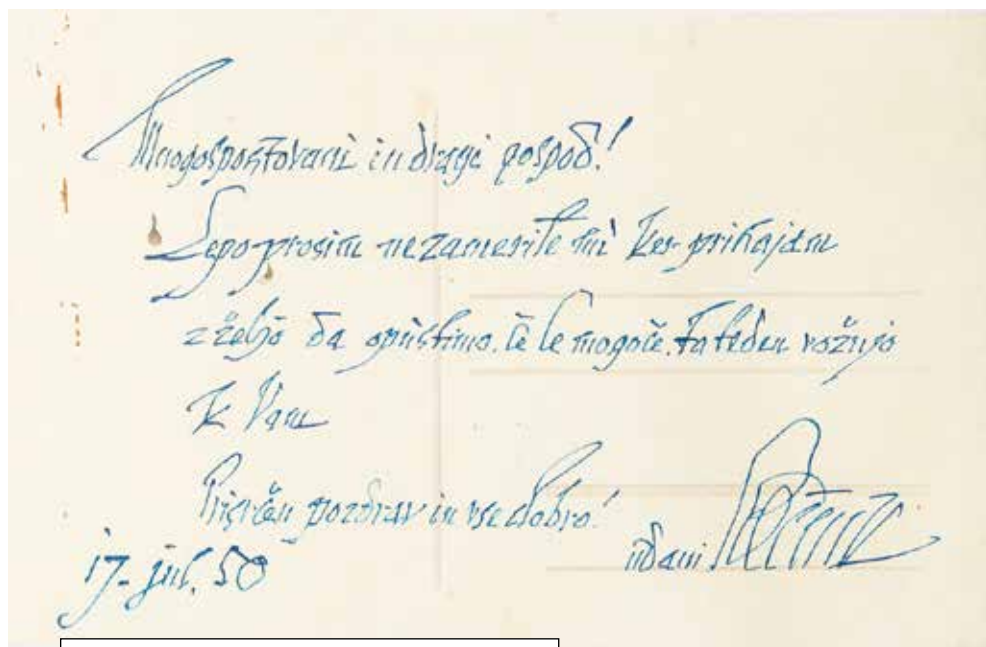
Plečnik

15. maj 50

Nedvoumno Plečnikov odgovor na Žumrovo željo, da se strešniki, izdelani v betonarski delavnici podjetja Curk, še precej pred montažo prepelejo na lokacijo. Mogoče tudi še niso bili v celoti izdelani in gre za v praksi pogost odnos naročnik–izvajalec. Enako velja za dokončno ureditev okolice.

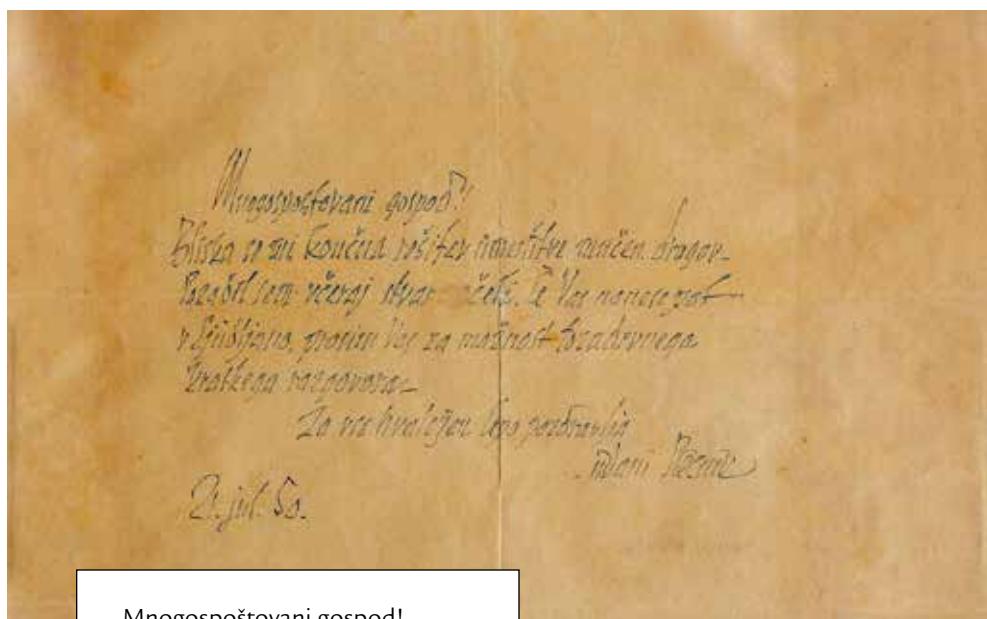
Razglednica kot priloga, očitno poslana z namenom, pokazati analogni primer, domnevno primer vgradnje prodnikov v strukturo zidu in stebrov. Mogoče v kompletu z naslednjim pismom na razglednici gradu Begunje.

Mnogospoštovani in dragi gospod!
 Lepo prosim nezamerite mi ker
 prihajam z željo da opustimo, če le
 mogoče, ta teden vožnjo k Vam.
 Prisrčen pozdrav in vse dobro!
 udani Plečnik
 17. jul. 50

Zaprosilo za nerealizacijo njunega
 srečanja, bodisi v Železnikih ali na
 lokaciji v Dolenji vasi. Očitno je do
 srečanja vseeno prišlo (20. julija
 1950), kar je jasno razvidno iz nas-
 lednjega pisma.

Mnogospoštovani gospod!
Bliska se mi končna rešitev
umestitve mučen. drogov.
Pozabil sem včeraj stvar načeti.
Če Vas nanese pot
v Ljubljano, prosim Vas za
možnost tozadavnega
kratkega razgovora.
Za vse hvaležen lepo pozdravlja
udani Plečnik
21. jul. 50

Idejo o podobi spomenika je Plečnik brusil prav do konca. Iz pisma izhaja tudi dejstvo, da ne glede na to, da je načrte in realizacijo v precejšnji meri izvajala arhitektka Vladimira Bratuž in do neke mere tudi Anton Bitenc, je bil Plečnik polnozavestno pri stvari do konca in je vse, od detajlov do celote, tudi konceptualno reševal.

Velespoštovani gospod predsednik!

Nenadoma prišli so, obiskali so me trije vaših mož, iz srca jim je vrela zahvala, prijaznost, pristrčna ljubeznivost – Prosim Vas, povejte jim ob priliki da so mi živo v spominu trenutke, ki so odkrivali in jih lepe ... Škoda, da nisem ne Vas ne njih prej poznal in nato domislil najboljše in vse kar premore moja mala moč.

Vam in njim in vsem Vašim najpristrčnejši pozdrav in zahvalo.

Spoštljivo udani Vam
Plečnik

27. nov. 1950

Velespoštovani gospod predsednik!
Nenadoma prišli so, obiskali so me trije vaših mož, iz srca jim je vrela zahvala, prijaznost, pristrčna ljubeznivost.

Prosim vas, povejte jim ob priliki da so mi živo v spominu trenutki, ki so odkrivali in jih lepe ... Škoda, da nisem ne Vas ne njih prej poznal in nato domislil najboljše in vse kar premore moja mala moč.

Vam in njim in vsem Vašim najpristrčnejši pozdrav in zahvalo.

Spoštljivo udani Vam

Plečnik

27. nov. 1950

Plečnikova hvalnica duši človeka Selške doline in jasna podoba umetnikove skromnosti, preprostosti in dojemljivosti za um, v primerjavi z njim še tako preprostih ljudi.

Močgospod-gospod-predrednik!

Šed meseci, ob vašem obisku, izpovedali ste potek dolge zadružne seje in njen srečen izpidek. Dolgo zatrat sem bil se razveseljati nad Vašo takratno prostodušnostjo in jasno zadovoljnostjo! Bog vam obznanila lag značaj. To sem vam hotel že hiti čas pisмено povedati. Vdruge nato nameraval sem vam pisati v dnevi letosnjih majskih slovesnostih. Spomnjal sem se vaše namere pokazati mi lepoto selške doline. Današnje pismo pokrpije znova Vašo veliko krepkost: noč besedeste!

Kot pretnoge obradla je letos hudi mene gripa ali kar je že. Zaujo letila se me je nova bolehnost. Ki mi ozenmogučje vsako naposno hjo. Trenialo sem moralo hoditi v natiro — vobla ne hodit. Morabite mi do solice v prid — kadar pride talivejše iznad gora.

Torej, dragi g. predrednik — nameravani izlet boste morali opraviti brez mene — vedite pa da bodo vas vse „pravljalne“ moje najtoplejše dobre želje!

Spomniti v Lihji sem si šel ogledati. (se pravi oviti kamus) pripravljani za odkritje. Zadovoljila me je ureditev prostora in starega zidii ki sem ga rešil. Domišljani si, da sem temu pro-lekarskemu stoini dobroto, dal spomni da človek ne živi samo od kruha — da živi človek za praznik

Gospod predrednik, sprejmite za prehubezujivo spoznavost najlepšo zahvalo. Veliko se vas spominja — rad in vselej prisrčno

J. maj 1951.

idani Plečnik

Mnogospošt. gospod predsednik!

Pred meseci ob Vašem obisku izpovedali ste potek dolge zadružne seje in njen srečen uspeh. Dolgo za tem sem bil še razveseljen nad Vašo takratno prostodušnostjo in jasno zadovoljnostjo! Bog Vam ohrani ta lep značaj. To sem vam hotel že tisti čas pismeno povedati. V drugo nato nameraval sem Vam pisati v dneh letošnjih majskih slovesnostih. Spominjal sem se Vaše namere pokazati mi lepote Selške doline. Današnje pismo potrjuje znova Vašo veliko krepost: mož besed ste!

Kot premnoge obsedla je letos tudi mene gripa ali karkoli je že. Zanja lotila se me je nova bolehavost, ki mi onemogoča vsako naporno hojo. Premalo sem morda hodil v naturo – vobče ne hodil. Morebiti mi bo solnce v prid – kadar pride stalnejše iznad gore. Torej, dragi g. predsednik – nameravani izlet boste morali opraviti brez mene – vedite pa, da bodo Vas vse spremljale moje najtoplejše dobre želje!

Spomenik v Litiji sem si šel ogledati – to se pravi oviti kamen, pripravljen za odkritje. Zadovoljila me je ureditev prostora in starega zidu ki sem ga rešil. Domišljam si, da sem temu proletarskemu storil dobroto, dal opomin da človek ne živi samo od kruha – da živi človek za praznik.

Gospod predsednik, sprejmite za preljubeznivo pozornost najlepšo zahvalo. Veliko se Vas spominja – rad in vselej prisrčno.

7. maj 1951

udani Plečnik

Žumrovemu vabilu, da ga popelje po lepotah Selške doline, se Plečnik iz zdravstvenih razlogov ni mogel odzvati. Pismo tudi jasno izkazuje prehajanje s formalnega na osebni nivo. Posebej pa velja biti pozoren na misel, da človek ne živi samo od kruha – da živi človek za praznik, enega od citatov, značilnih za Plečnika, ki jih je nemalokrat tudi dobesedno vkomponiral v likovni in vsebinski izraz svojih stvaritev. Vredno je postati pred vhodom na pokopališče v Selcih in prebrati misli, ki jo je dal zapisati levo in desno ob vhodu.

Dragi, visokospoštovani g. predsednik!
 Vašo "visoko peč" ob strani, pred seboj,
 mi postaja šele jasno zakaj so
 se Vam odarili pri meni oči tako
 živo iskrite –
 Bodite zahvaljeni za
 vso Vašo iznajdljivo prisrčnost!
 Stvarco ponesem najbrže v šolo, da
 vidijo naši mladi nje svojevrstno
 široko zasnovano in izobliko – ter –
 ter seveda, da jo "likvidirajo"
 Prejmite prosim najprisrčnejši
 moj pozdrav in željo da bi bilo
 Vam in Vašim vse srečno in
 blagoslovljeno. Vaš Plečnik
 na Svečnico 1952

Pozornost, vezana na darilo, ki mu je bilo podarjeno v zahvalo za vso angažiranost v zvezi s spomenikom v Dolenji vasi in najbrž tudi za ves ostali angažma v Selški dolini. Gre za maketo plavža, ki jo kasneje Plečnik dejansko nese na Fakulteto za arhitekturo, kjer jo učenci "likvidirajo", tj. usvojijo znanje o njej. V času študija avtorja tega članka na isti fakulteti mu je to osebno pripovedoval dr. Jože Kušar, eden od profesorjev na tej fakulteti.

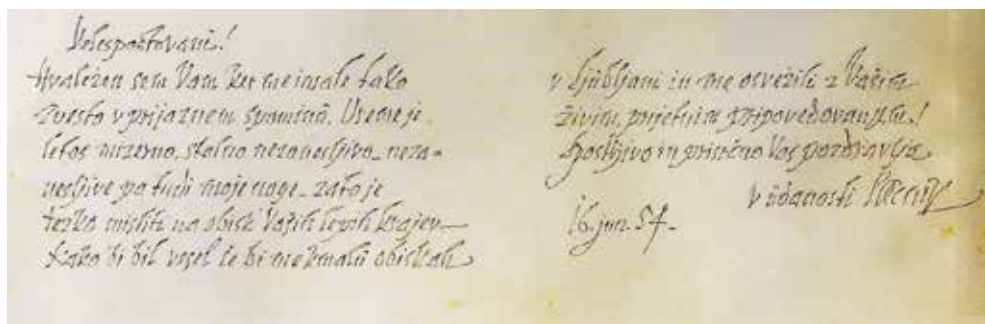
Dragi, visokospoštovani g. predsednik!
 Vašo "visoko peč" ob strani, pred seboj, mi postaja šele jasno zakaj so se Vam ondan pri meni oči tako živo iskrite.
 Bodite zahvaljeni za Vašo iznajdljivo prisrčnost!
 Stvarco ponesem najbrže v šolo, da vidijo naši mladi nje svojevrstno široko zasnovano in izobliko _ ter _ ter seveda, da jo "likvidirajo"
 Prejmite prosim najprisrčnejši moj pozdrav in željo da bi bilo Vam in Vašim vse srečno in blagoslovljeno!
 Vaš Plečnik
 Na Svečnico 1952

Dragi in spoštovani g. predsednik
 naj tudi Vas in vse Vaše
 oblagodari Gospod Bog v Novem Letu bogato
 z vsem dobrim! Nam vsem ohrani mir-----
 Tačas obdelujem za Petra Šmida lesene
 spomenike. Na mojo svoječasno pobudo prišel je
 on s pobudo ki zadeva zanimive motive.
 Spoštljivo in pristrčno pozdravlja
 3.1.53 uđani Vam Plečnik

Dragi in spoštovani g. predsednik!
 naj tudi Vas in vse Vaše oblagodari Gospod
 Bog v Novem Letu bogato z vsem dobrim! Nam
 vsem ohrani mir-----
 Tačas obdelujem za Petra Šmida lesene
 spomenike. Na mojo svoječasno pobudo prišel
 je on s pobudo ki zadeva zanimive motive.
 Spoštljivo in pristrčno pozdravlja
 3. 1. 53
 uđani Vam Plečnik

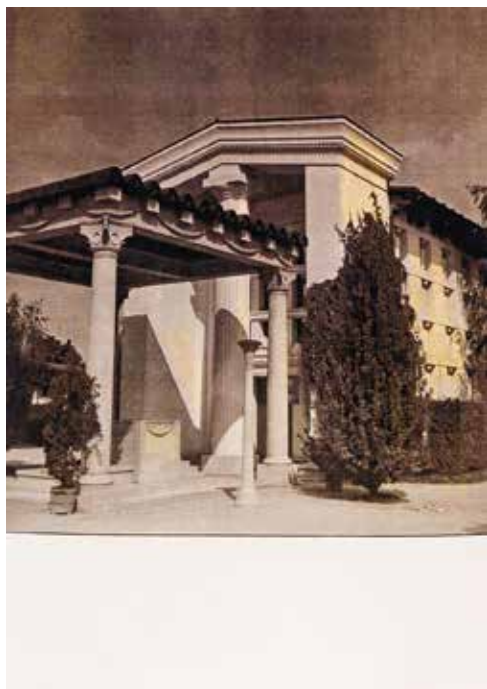
Voščilo za novo leto 1953.
 Peter Šmid, lokalni mojster za les,
 s katerim je Plečnik prišel v stik
 ob gradnji spomenika v Dolenji
 vasi in očitno sodelovanje poglo-
 bil tudi v nadaljevanju.

Velepoštovani!

Hvaležen sem Vam ker me imate tako zvesto v prijaznem spominu. Ureme je letos mizerno. Stalno nezanesljivo – nezanesljive pa tudi moje noge. Zato je težko misliti na obisk Vaših lepih krajev. Kako bi bil vesel če bi me kmalu obiskali v Ljubljani in me osvežili z Vašim živim prijetnim pripovedovanjem! Spoštljivo in prisrčno Vas pozdravlja V udanosti Plečnik
16. jun. 54.

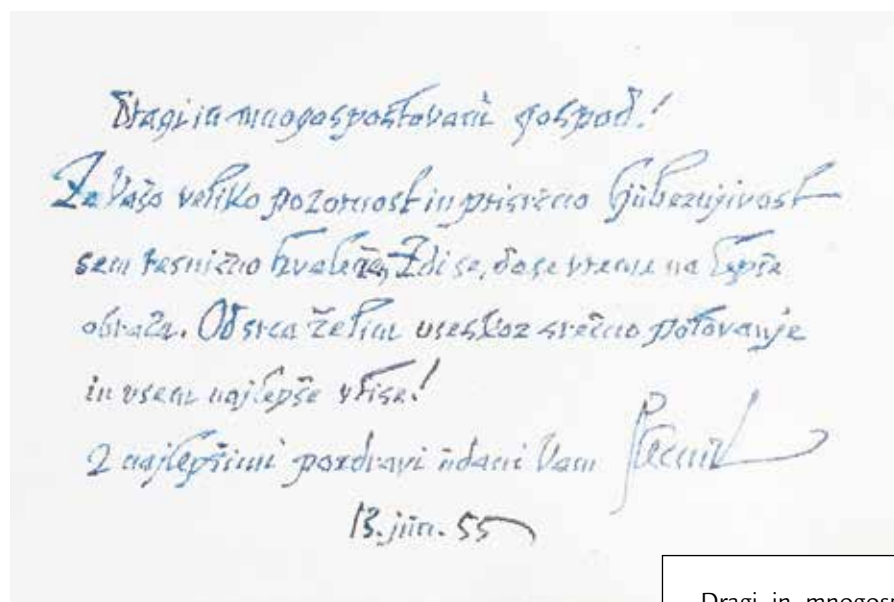
Slaba tri leta pred smrtjo Plečnik piše Žumru, da mu zdravje ne dopušča več obiska Selške doline, in vabi Žumra na obisk na svoj dom v Trnovem. Iz kratkega pisma veje vse večja navezanost in spoštovanje, spleteno med obema.

Velespoštovana
Družina Nika Žumra
Železniki

Bil sem priča Vas vseh velike Ljubezni in
obzirnosti do ranjke Vaše g. matere ____
Spominjam se teh ____ spoštljivo!
Sprejmite vse najboljše moje želje za
Novo Leto v vdanosti Plečnik
30. XII. 54

Devet dni pred datacijo pisma je umrla mati Nika Žumra. Spomin nanjo in poklon odnosu družine Žumer do nje Plečnik lepo izrazi v voščilu za novo leto 1955. Pismo simbolično napiše na razglednico s podobo ljubljanskih žal. To je tudi edino pismo, naslovljeno na družino Nika Žumra.

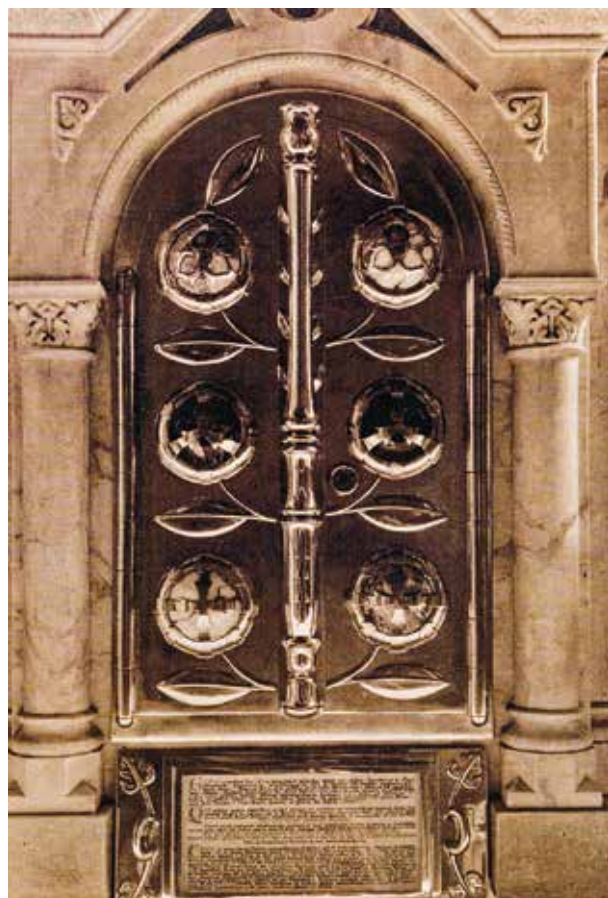

Dragi in mnogospoštovani gospod!

Za Vašo veliko pozornost in prisrčno ljubeznivost sem resnično hvaležen. Zdi se, da se vreme na lepše obrača. Od srca želim vsekakor srečno potovanje in vsem najlepše vtise!

Z najlepšimi pozdravi udani Vam Plečnik

13. jun. 55

Zadnje do sedaj poznano pismo. Očitno Plečnik potovanja (predvidevamo lahko, da gre za že večkrat poizkušani izlet po Selški dolini in okolici) tudi v letu 1955 ni mogel realizirati, se pa Žumru srčno zahvaljuje za pozornost, ki mu jo izkazuje z vabilom. Tudi to pismo je nekoliko simbolično na razglednici z vrati tabernaklja. Plečnik umre 7. januarja 1957 v Ljubljani.